

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до проекту Закону України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку із оновленням (рекодифікацією) положень книги другої»

1. Обґрунтування необхідності прийняття законопроекту

Прийняття Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) 16 січня 2003 року стало визначальною подією в розвитку вітчизняного приватного права, закріпивши досягнення приватноправової доктрини та спрямувавши розвиток галузевого законодавства та практики його застосування. Одним із ключових досягнень кодифікації приватного законодавства є визнання особистих немайнових відносин невід'ємною складовою предмета цивільного права та затвердження спеціальної книги другої ЦК України, присвяченої особистим немайновим правам фізичної особи, що стало галузевим втіленням конституційного принципу, відповідно до якого людина, її життя і здоров'я, честь і гідність визнаються найвищою соціальною цінністю (стаття 3 Конституції України).

ЦК України втілює положення плюралістичної концепції шляхом закріплення загальних консолідованих положень щодо особистих немайнових прав фізичної особи (глава 20 «Загальні положення про особисті немайнові права фізичної особи») та широкого каталогу конкретних особистих немайнових прав фізичної особи (глава 21 «Особисті немайнові права, що забезпечують природне існування фізичної особи», глава 22 «Особисті немайнові права, що забезпечують соціальне буття фізичної особи»).

За понад двадцять років книга друга ЦК України зазнала незначних змін, які стосувалися:

захисту особистих немайнових прав фізичної особи (із статті 227 ЦК України було виключено положення про презумпцію добропорядності; у 2019 році до ЦК України внесено зміни, спрямовані на державний захист викривачів корупції, шляхом встановлення обмеженої відповідальності викривачів за майнову та/або моральну шкоду, завдану особистим немайновим правам фізичної особи внаслідок повідомлення викривачем недостовірної інформації про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції»);

репродуктивних прав (виключено положення щодо стерилізації недієздатної фізичної особи за наявності медичних та соціальних показань; уточнено строк, протягом якого може бути проведене штучне переривання

вагітності; закріплено право повнолітніх жінки та чоловіка на застосування лікувальних програм допоміжних репродуктивних технологій);

права на донорство (врегульовано можливість неповнолітніх фізичних осіб бути донором гемопоетичних стовбурових клітин; закріплено принцип анонімності донорства);

права на ім'я (вдосконалено порядок реалізації права фізичної особи на зміну імені та використання імені в літературних або інших творах, а також імені фізичної особи, яка затримана, підозрюється чи обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, або фізичної особи, яка вчинила адміністративне правопорушення).

Водночас динамічно удосконалювалися акти цивільного законодавства, що закріплювали приватноправове регулювання особистих немайнових відносин, зокрема прийняті нові, викладені в новій редакції та/або зазнали численних змін такі закони України, як: «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації», «Про захист персональних даних», «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус», «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги», «Про медіа», Основи законодавства України про охорону здоров'я, «Про систему охорони психічного здоров'я в Україні», «Про систему громадського здоров'я», «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині», «Про поховання та похоронну справу», «Про безпеку та якість донорської крові та компонентів крові», «Про лікарські засоби», «Про охоронну діяльність», «Про громадські об'єднання», «Про облік інформації про шкоду, завдану особистим немайновим правам фізичних осіб внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України» та багато інших.

Одночасно значно вплинула на приватноправове регулювання особистих немайнових правовідносин практика Європейського суду з прав людини, яка розширила зміст особистих немайнових прав, що підпадають під захист Європейської конвенції з прав людини, а саме щодо:

права на життя (*Vo v. France*, 08.07.2004; *Evans v. The United Kingdom*, 10.04.2007; *Pretty v. The United Kingdom*, 29.04.2002; *Haas v. Switzerland*, 20.01.2011; *Lambert and others v. France*, 05.06.2015; *Renolde v. France*, 16.10.2008; *Keenan v. The United Kingdom*, 03.04.2001; *Mosendz v. Ukraine*, 17.01.2013; *Younger v. The United Kingdom*, 07.01.2003);

права на здоров'я (*Nitecki v. Poland*, 21.03.2002; *Oyal v. Turkey*, 23.03.2010; *Glass v. The United Kingdom*, 09.03.2004; *Bensaid v. The United Kingdom*, 06.02.2001; *X v. Finland*, 03.07.2012);

репродуктивних прав (*Draon v. France*, 06.10.2005; *Tysiāc v. Poland*, 20.03.2007; *A, B AND C v. Ireland*, 16.12.2010; *Ternovszky v. Hungary*,

14.12.2010; Evans v. The United Kingdom, 10.04.2007; S.H. and others v. Austria, 03.11.2011; Mennesson v. France, 26.06.2014; Labassee v. France, 26.06.2014; K.H. and others v. Slovakia, 28.04.2009);

права на усунення небезпеки, яка загрожує життю та здоров'ю (Öneryildiz v. Turkey, 30.11.2004; Budayeva and others v. Russia, 20.03.2008; Kolyadenko and others v. Russia, 28.02.2012; Brincat and others v. Malta, 24.07.2014; Kalender v. Turquie, 15.12.2009; Banel v. Lithuania, 18.06.2013; Cevrioğlu v. Turkey, 04.10.2016; Binnur Uzun et autres v. Turquie, 19.09.2017);

права на безпечне для життя і здоров'я довкілля (Giacomelli v. Italy, 02.11.2006; Tătar v. Roumanie, 27.01.2009; Moreno Gómez v. Spain, 16.11.2004);

права на свободу та особисту недоторканність (Wetjen and others v. Germany, 22.03.2018; Härmäläinen v. Finland, 16.07.2014);

права на ім'я (Garnaga v. Ukraine, 16.05.2013; Ünal Tekeli v. Turkey, 16.11.2004; Losonci Rose et Rose v. Suisse, 09.11.2010);

поваги до людини, яка померла (Hadri-Vionnet v. Switzerland, 14.02.2008; Petrova v. Latvia, 24.06.2014);

права на репутацію (Egill Einarsson v. Iceland, 07.11.2017; Tamiz v. The United Kingdom, 19.09.2017);

права на індивідуальність (Odievre v. France, 13.02.2003; Folgerø and others v. Norway, 29.06.2007; Biržietis v. Lithuania, 14.06.2016; Ciubotaru v. Moldova, 27.04.2010.);

права на особисте життя та його таємницю (Rotaru v. Romania, 04.05.2000; S. and Marper v. The United Kingdom, 04.12.2008; Odievre v. France, 13.02.2003);

права на сімейне життя та його таємницю (Vallianatos and others v. Greece, 07.11.2013; Monory v. Romania and Hungary, 05.04.2005; Pini and others v. Romania, 22.06.2004; Moretti et Benedetti c. Italie, 27.04.2010);

права на інформацію (Ahmet Yildirim v. Turkey, 18.12.2012; Times Newspapers Limited v. the United Kingdom, 10.03.2009; Sorguc v. Turkey, 23.06.2009; Ahmet Yildirim v. Turkey, 18.12.2012);

права на таємницю кореспонденції (Bărbulescu v. Romania, 05.09.2017; Copland v. The United Kingdom, 03.04.2007; Wieser and Bicos Beteiligungen GMBH v. Austria, 16.10.2007; Petri Sallinen and others v. Finland, 27.09.2005; Iliya Stefanov v. Bulgaria, 22.05.2008; Taylor-Sabori v. The United Kingdom, 22.10.2002).

права на зображення (Reklos and Davourlis v. Greece, 15.01.2009; Peck v. The United Kingdom, 28.01.2003);

права на недоторканність житла (Khamidov v. Russia, 15.11.2007; Orlic v. Croatia, 21.06.2011; Berger-Krall and others v. Slovenia, 12.06.2014; Sargsyan c. Azerbaïdjan, 16.06.2015.);

права на свободу об'єднання і мирні зібрання (Djavit An v. Turkey, 20.02.2003; Gorzelik and Others v. Poland, 17.02.2004).

Разом з тим виникає потреба у приведенні книги другої ЦК України у відповідність із сучасними викликами, що постали перед суспільством в умовах стрімкого розвитку цифрових технологій, біомедицини та глобальних інформаційних процесів.

Законопроект розроблено на основі Концепції оновлення Цивільного кодексу України в рамках роботи парламентської робочої групи з підготовки проекту закону з рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України.

Прийняття проекту закону України Про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку із оновленням (рекодифікацією) положень книги другої цього Кодексу спрямоване на:

адаптацію цивільного законодавства України до цифрової ери, зокрема захист особистих прав фізичної особи в цифровому середовищі, а також на захист від ризиків, пов'язаних із застосуванням технологій штучного інтелекту;

усунення прогалин у приватноправовому регулюванні в сфері біомедицини, зокрема деталізація репродуктивних прав, а також прав, пов'язаних із донорством та трансплантацією;

удосконалення захисту персональних даних, зокрема закріплення чітких механізмів захисту біометричних та генетичних даних, а також реалізації права на забуття;

деталізацію особистих прав юридичної особи та поширення окремих з них на інших учасників приватних відносин;

відрадянщення (дерадянізація) положень книги другої ЦК України, зокрема шляхом відмови від термінології («особисті немайнові права»), яка є спадком радянської доктрини, що штучно протиставляла «особисте» та «майнове» і применшувала значення індивідуальних прав. Перехід до європейської концепції «особистих прав» підкреслює їх самоцінність та фундаментальний характер.

2. Мета та завдання законопроекту

Метою законопроекту є системне оновлення інституту особистих немайнових прав, створення сучасної та ефективної системи правового захисту нематеріальних благ фізичних та юридичних осіб, а також гармонізація цивільного законодавства України з європейськими стандартами у сфері прав людини.

Завданнями законопроекту є:

- запровадження комплексної та доктринально обґрунтованої системи особистих прав, що відповідає сучасним суспільним відносинам;
- адаптація цивільного законодавства України до викликів цифрової епохи шляхом запровадження та деталізації таких прав, як право на цифровий образ, цифрову приватність, право на забуття;
- посилення системи захисту персональних даних, гармонізованої з принципами GDPR, шляхом встановлення чітких правил обробки біометричних та генетичних даних, що є відповіддю на глобальні технологічні виклики;
- створення дієвого механізму захисту доброго імені, честі та гідності померлої особи шляхом кодифікації посттанативних особистих прав;
- модернізація приватноправового регулювання у сфері біомедицини шляхом деталізації прав на медичну та/або реабілітаційну допомогу, донорство та трансплантацію, виокремлення переліку та порядку здійснення репродуктивних прав;
- закріплення переліку, змісту та обсягу особистих прав юридичних осіб.

3. Загальна характеристика основних новел законопроекту

Запропонована нова редакція книги другої ЦК України є системним оновленням, що базується на сучасній правовій доктрині, враховує найкращі європейські практики та відповідає на виклики, які постали перед українським суспільством. Новели законопроекту спрямовані на створення комплексної та ефективної системи захисту нематеріальних благ.

Оновлення поняття та системи особистих прав

Проект уточнює поняття особистого права, його немайновий характер та невід'ємний зв'язок з особою. Особисті права фізичної особи, що забезпечують її соціальне буття, групуються в чотири види: особисті права, що забезпечують індивідуалізацію фізичної особи; особисті права, що забезпечують інформованість фізичної особи (інформаційні права); особисті права, що забезпечують приватність фізичної особи; особисті права, що забезпечують свободу соціального буття фізичної особи. Така систематизація відповідає сучасній правовій доктрині та дозволяє більш чітко визначити зміст і межі кожного права, а також їх взаємозв'язок між собою. Важливою новелою є пряме закріплення особистих прав не лише за фізичними, а й за юридичними особами та іншими суб'єктами приватних відносин.

Особисті права в цифровому середовищі

Законопроект є відповіддю на тотальну цифровізацію суспільних відносин та вводить низку нових видів прав для захисту особи в онлайн-середовищі:

1) право на цифровий образ, яке надає захист будь-яким формам представлення особи в інтернеті – акаунтам, профілям, аватарам, що дасть змогу протидіяти створенню фейкових сторінок, крадіжці цифрової ідентичності та іншим маніпуляціям;

2) право на цифрову приватність, яке захищає не лише зміст комунікації, а й так званий «цифровий слід» особи: метадані, історію пошукових запитів, дані геолокації тощо;

3) право на забуття, яке вперше на рівні кодексу закріплюється можливість надання особі вимагати вилучення неактуальної, недостовірної або неправомірної інформації про себе із загального доступу та результатів пошукових систем, що є важливим елементом європейських стандартів захисту персональних даних;

4) право на захист від діпфейків, яке прямо забороняє створення та використання штучно згенерованих за допомогою штучного інтелекту зображень, голосу особи (deepfake) без її згоди, надаючи інструменти для боротьби з дезінформацією та маніпуляціями;

5) право на інформаційний спокій, яке закріплює право фізичної особи не брати участь у робочих комунікаціях (дзвінки, листи, повідомлення) у неробочий час, що є відповіддю на розмиття меж між роботою та особистим життям в умовах дистанційної зайнятості та захищає право на відпочинок.

Особисті права у сфері біомедицини

Законопроект також суттєво деталізує та модернізує права у сфері охорони здоров'я, в результаті чого ЦК України пропонується доповнити новими статтями: «Право на здоров'я», «Право на медичну та/або реабілітаційну допомогу», «Репродуктивні права» та «Право на донорство та трансплантацію», які деталізують права пацієнтів та створюють цілісну систему їх правового регулювання.

Значну увагу в законопроекті приділено запровадженню інституту інформованої згоди як ключового елементу автономії та недоторканності фізичної особи. Проект закону детально визначає умови та порядок надання / відкликання такої інформованої згоди, з урахуванням особливостей щодо різних категорій осіб та залежно від їх віку та обсягу дієздатності.

Посилення захисту гідності фізичної особи

Положення про право на гідність фізичної особи виділяється в окрему статтю та доповнить главу 21 «Особисті права, що забезпечують природне існування фізичної особи», що узгоджується з практикою Європейського суду з прав людини, відповідно до якої «людська гідність є основою духу Конвенції» («Lacatus проти Швейцарії», 19.01.2021). Для посилення захисту фізичної особи від будь-яких форм фізичного, психічного та психологічного насильства, тиску або іншого втручання вводяться окремі права на тілесну та психічну недоторканність.

Посттанативні особисті права

Уперше в українському законодавстві на рівні кодифікації запроваджується інститут посттанативних особистих прав. Ця новела надає членам сім'ї та близьким родичам померлої особи чіткий юридичний інструментарій для захисту її доброго імені, спростування недостовірної інформації, а також контролю за використанням її імені, зображення та особистих нотаток після смерті.

Індивідуалізація фізичної особи

Законопроект значно розширює регламентацію особистих благ, які забезпечують індивідуалізацію фізичної особи, шляхом деталізації існуючих та введення нових особистих прав на: ім'я, підпис, зображення, голос, біометричні та генетичні дані, особистий і родовий герб.

Особисті права юридичної особи та інших суб'єктів приватних відносин

Окремою новою главою 22⁻¹ комплексно врегульовано особисті права юридичної особи та інших суб'єктів приватних відносин. Такий підхід усуває правову прогалину та приводить законодавство у відповідність сучасним економічним реаліям, де репутація або бренд є ключовими активами. Проект детально регулює право на найменування, право на цифровий образ, право на символіку, право на репутацію, право на інформацію, право на професійну таємницю, право на таємницю кореспонденції, право на цифрову приватність та право на місцезнаходження юридичної особи.

Зміни до інших законів України

Законопроектом вносяться зміни до низки інших кодексів і законів України, з метою забезпечення їх відповідності новій редакції книги другої ЦК України.

Серед інших, законопроектом пропонується внести зміни до деяких норм, визначених Сімейним кодексом України, Цивільним процесуальним

кодексом України, Податковим кодекс України, а також законами України «Про інформацію», «Про охорону прав на сорти рослин», «Про нотаріат», «Про охорону прав на промислові зразки», «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про наукову і науково-технічну експертизу», «Про охорону прав на компонування напівпровідникових виробів», «Про архітектурну діяльність», «Про боротьбу з тероризмом», «Про третейські суди», «Про театри і театральну справу», «Про міжнародне приватне право», «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», «Про захист персональних даних», «Про громадські об'єднання», «Про інститути спільного інвестування», «Про запобігання корупції», «Про військово-цивільні адміністрації», «Про Фонд енергоефективності», «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність», «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», «Про повну загальну середню освіту», «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні», «Про публічні електронні реєстри», «Про страхування», «Про організації водокористувачів та стимулювання гідротехнічної меліорації земель», «Про авторське право і суміжні права», «Про кредитні спілки», «Про дошкільну освіту», «Про облік інформації про шкоду, завдану особистим немайновим правам фізичних осіб внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України», «Про хміль та хмелепродукти», «Про професійну освіту», «Про віртуальні активи», «Про валюту і валютні операції», «Про лікарські засоби» тощо.

4. Стан нормативно-правової бази у даній сфері правового регулювання системи особистих прав

Відносини у цій сфері регулюються Конституцією України, Цивільним кодексом України, а також низкою спеціальних законів України, зокрема «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації», «Про захист персональних даних», «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус», «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги», «Про медіа», Основи законодавства України про охорону здоров'я, «Про систему охорони психічного здоров'я в Україні», «Про систему громадського здоров'я», «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині», «Про поховання та похоронну справу», «Про безпеку та якість донорської крові та компонентів крові», «Про лікарські засоби» та іншими нормативно-правовими актами. Прийняття законопроекту надасть можливість систематизувати та оновити загальні положення, що стосуються особистих прав, забезпечивши їх узгодженість та комплексність.

5. Фінансово-економічне обґрунтування

Прийняття законопроекту не потребуватиме додаткових витрат із Державного бюджету України.

6. Прогноз соціально-економічних та інших наслідків прийняття законопроекту

Прийняття законопроекту дасть змогу створити в Україні сучасну та прогресивну систему захисту особистих немайнових прав, що відповідатиме європейським стандартам. Це забезпечить: надання фізичним та юридичним особам дієвих правових інструментів для захисту особистих прав в умовах сучасних інформаційних і технологічних викликів; підвищення рівня правової визначеності та передбачуваності у чутливих сферах суспільних відносин (медицина, мережа Інтернет, персональні дані тощо); створення сприятливого правового клімату для розвитку інформаційного суспільства та цифрової економіки; виконання міжнародних зобов'язань України у сфері захисту прав людини та подальшу гармонізацію національного законодавства з європейськими стандартами.

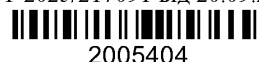
Народні депутати України

**Стефанчук Р.О.
та інші**

ЄАС ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ
Підписувач: Стефанчук Руслан Олексійович
Сертифікат: 3FAA9288358EC00304000000F818310040D3D400
Дійсний до: 23.05.2026 0:00:00

Апарат Верховної Ради України
2д9/1-2025/217091 від 20.09.2025

2005404